

Pravoslavlje u Rijeci i na sjevernom Jadranu u ranom novom vijeku. Povodom 300. godišnjice povlastice Karla VI. (III.) pravoslavnima u Rijeci (1717. – 2017.), ur. Drago Roksandić – Kosana Jovanović, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije – Udruga hrvatsko-srpskog prijateljstva – Vijeće srpske nacionalne manjine za Grad Rijeku, Rijeka – Zagreb 2020., 302 str.

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem održan je u Rijeci u listopadu 2017. godine, a povod mu je bila 300. godišnjica povlastice koju je Karlo VI. Habsburški dao grčkopravoslavnoj zajednici u Rijeci. U ovom zborniku koji predstavlja rezultat rada navedenog skupa objavljuje se dvanaest radova, domaćih i inozemnih autora, mahom povjesničara i povjesničara umjetnosti. Tema zbornika je pravoslavlje u gradu Rijeci, s time da valja istaknuti da je ono u prvoj polovici 18. stoljeća vezano za povijest grčke, a od druge polovice 18. stoljeća uz povijest srpske pravoslavne zajednice. Radovi uključeni u ovaj zbornik, različitih kategorija i pristupa, obuhvatili su niz znanstveno-istraživačkih pitanja koja su u užem i širem smislu vezana za riječke pravoslavne zajednice i pravoslavlje: od vjerskih, društvenih, političkih, gospodarskih do urbanističkih, arhitektonskih i umjetničkih pitanja.

Prvi rad u zborniku je rad Drage Roksandića *Pravoslavni u Rijeci i riječki porto franco (1717. – 1719.)* (11–28) u kojemu autor u kontekstu urbanog razvoja grada Rijeke analizira status njezoga pravoslavnog stanovništva, u razdoblju kada je Rijeka dobila status slobodne luke (*porto franco*), počevši od vremena organiziranja prve pravoslavne zajednice koju su činili doseljeni Grci, izbjeglice iz mletačke Moreje. Zajednica koja se doselila i kupila zemljište izvan grada već 1716. godine, te sagradila drvenu pravoslavnu crkvu, svoj je status regulirala dvama aktima: aneksom Požarevačkog mirovnog ugovora i privilegijima koje je dobila od Karla VI. koji su uključivali trgovačke i vjerske povlastice. Autor analizira kontradikcije ovih dvaju akata u odnosu na status i mogućnosti razvoja pravoslavne zajednice u Rijeci.

Marko Medved u radu *Katolička crkva u Rijeci u prvoj polovici 18. stoljeća* (29–51) prikazuje glavne značajke života Katoličke crkve u Rijeci u prvoj polovici 18. stoljeća, opisujući glavne crkvene objekte u gradu, djelovanje muških i ženskih redovničkih zajednica, neke značajne katoličke ličnosti te isusovačke obrazovne institucije. Obrađuje se i pitanje pripadnosti Rijeke Pulskoj biskupiji, ali i duhovnost i glavna teološka strujanja u gradu.

U radu *The Serbs' Religious Freedom in Habsburg Trieste between Privileges and Toleration* (51–83) Marco Dogo nastoji utvrditi jesu li vjerske povlastice koje je grčko-pravoslavno stanovništvo Trsta uživalo prije donošenja *Patenta o vjerskoj toleranciji* Josipa II. iz 1781. godine spadale u kategoriju javnog ili privatnog štovanja, s obzirom na to da je *Patent* razlučivao javno i privatno štovanje, i javno štovanje vezivao samo uz katolike. Problem istraživanja vjerskih privilegija koje su uživali pravoslavni vjernici u Trstu autor stavlja u širi kontekst Habsburške Monarhije u ranom novom vijeku.

Isidora Točanac Radović u radu *Pravoslavna opština u Rijeci i Karlovačka mitropolija u 18. i početkom 19. veka* (85–99) temeljem izvornoga arhivskog gradiva tematizira veze pravoslavne općine u Rijeci i Karlovačke mitropolije, ističući situacije u kojima je riječka pravoslavna općina tražila pomoć arhiepiskopa, osobito od vremena kada u Rijeci raste broj trajno naseljenih srpskih trgovaca, u drugoj polovici 18. st. Od tada počinje jače vezivanje riječke pravoslavne općine za Karlovačku mitropoliju. Analizira se i uloga trgovca Arsenija Jovanovića Šakabente, koji je osobnim vezama potaknuo jači interes Mitropolije za Rijeku.

Nenad Ninković u radu *Jurisdikcija Karlovačke mitropolije na području Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije do 1815. godine (sa osvrtom na Rijeku i Trst)* (101–121) bavi se promjenama jurisdikcije Karlovačke mitropolije u hrvatskim zemljama od 17. stoljeća sve do početka 19. stoljeća. U tom razdoblju ona je ne samo sačuvala teritorije svoje jurisdikcije već ih je i proširila, unatoč pritiscima s različitih strana. U radu je naglasak stavljen na ulazak pravoslavnih općina u Rijeci i Trstu pod jurisdikciju Karlovačke mitropolije i karlovačko-senjsko-primorskog vladike.

Problemima oko provođenja privilegije Karla VI. iz 1717. bavi se Ljubinka Toševa Karpowicz u radu *Borba protiv privilegija (1717–1746)* (123–144). Autorica na temelju izvornog gradiva iz Državnog arhiva u Rijeci prikazuje opstrukcije kojima su carski činovnici a potom i riječki kapetani i kanonici ograničavali i odugovlačili darovane privilegije pravoslavnom stanovništvu, te analizira problematiku netrpeljivosti prema doseljenicima na različitim razinama.

Kao rezultat potrage za raspšenim arhivskim podacima Nenad Labus u radu *Kuće pravoslavaca u Rijeci u XVIII. stoljeću* (145–168) donosi nove spoznaje o zgradama u vlasništvu pripadnika pravoslavne općine u Rijeci na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. U prilogu članka autor donosi prikupljene i sistematizirane podatke o pojedinim kućama i osobama vezanim uz njih.

Zoraida Demori Staničić u radu *Ikone "kretsko-venecijanske škole" 15–17. stoljeća u crkvi sv. Nikole u Rijeci* (169–187) analizira tri ikone iz crkve sv. Nikole u Rijeci, nastale u rasponu od 15. do 17. st.: *Madre della Consolazione*, *Madre della Passione* i ikonu Oplakivanje Krista i polaganje u grob. Ikone pripadaju "kretsko-venecijanskoj školi", posljednjoj fazi bizantskog slikarstva, podrijetlo im nije u potpunosti utvrđeno, a prema ocjeni autorice, spadaju u skupinu vrlo kvalitetnih ikona u Hrvatskoj.

U radu *Pravoslavna crkva sv. Nikole i arhitektura grada Rijeke u 18. stoljeću* (189–211) Marijana Bradanovića gradnja crkve sv. Nikole razmatra se unutar ukupna urbanističkog i arhitektonskog razvoja grada Rijeke tijekom 18. stoljeća, a isto tako komparativno se analizira u kontekstu onodobne sakralne arhitekture austrijskih zemalja. Posebnu pažnju autor je posvetio dobro sačuvanoj dokumentaciji Ignacija Henckea vezanoj za njezinu gradnju, a koja je pratila cijeli proces nastanka crkve.

Ruskom crkvenom emigracijom na području Kraljevine SHS/Jugoslavije bavi se Radovan Pilipović u radu *Руска црквена емиграција на подручју Епархије горњокарловачке 1920–1940. године* (213–224). Kao dio "bijele" političke emigracije koja je nakon Oktobarske revolucije emigrirala iz Rusije, neki svećenici Ruske pravoslavne crkve našli su utočište u Eparhiji gornjokarlovačkoj u Srijemskim Karlovcima, gdje su naišli na gostoprimstvo i pomoć. Autor prikazuje i njihovo postepeno uključivanje u srpske crkvene službe, kao i organizaciju parohijskog života ruske emigrantske kolonije u gradu Crikvenici, gdje je uspostavljena dobro uređena ruska pravoslavna crkvena općina.

Jelena Ilić Mandić u radu *Trgovina "mare versus" na putu Zemun – Rijeka krajem 18. veka* (225–254) bavi se različitim aspektima trgovine rijekom Savom od Zemuna do Rijeke krajem 18. stoljeća, na temelju izvornoga arhivskoga gradiva iz fonda Zemunskog magistrata. Naglasak u radu stavljen je na pojedince koji su trgovali na relaciji Rijeka – Zemun, robu (pretežito žito i duhan), novac ali i probleme u trgovinskom poslovanju.

U radu *Pravoslavni Riječani i Pravoslavna opština u Rijeci u Arhivu Srpske pravoslavne crkvene opštine u Trstu (1751–1875)* (255–275) autor Bojan Mitrović analizira dosad nepoznate izvore iz Arhiva Srpske pravoslavne crkvene općine u Trstu, stavljajući naglasak na odnos tršćanske i riječke pravoslavne općine, ne samo u službenom institucionalnom smislu, već i u smislu djelovanja riječkih pravoslavnih vjernika u gradu Trstu i njihova djelovanja u razvoju tršćanske pravoslavne općine, važna gospodarskog i kulturnog čimbenika u gradu.

Radi lakšeg snalaženja u zborniku nakon radova objavljena su i kazala: kazalo imena (277–289) i kazalo mjesta (291–299).

Ovakvim širokim rasponom tema i pristupa, možemo reći da je zbornik ostvario cilj da primarnu temu skupa stavi u širi problemski, vremenski i prostorni kontekst. Nadalje, prema riječima urednika, zbornik će svakako pomoći u afirmaciji istraživanja riječkog pravoslavlja i riječkih pravoslavnih zajednica te je otvorio niz istraživačkih pitanja koja čekaju na znanstvenu obradu. Također, osim znanstvene vrijednosti, ovakvo izdanje svakako ide u prilog i hrvatsko-srpskim interkulturalnim vezama i suradnji.

Tihana Luetić

Prvi svjetski rat (1914. – 1918.) i glazba. Skladateljske strategije, izvedbene prakse i društveni utjecaji / The Great War (1914–1918) and Music. Compositional Strategies, Performing Practices and Social Impacts, ur. Stanislav Tuksar – Monika Jurić Janjik, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2019., 774 str.

Impresivan zbornik radova u izdanju Hrvatskoga muzikološkog društva rezultat je rada istoimena međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu u listopadu 2017. godine povodom obilježavanja stogodišnjice Prvoga svjetskog rata, u organizaciji Hrvatskoga muzikološkog društva, Odsjeka za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Hrvatskog instituta za povijest. U zborniku je objavljen 41 rad s ovog, 13. po redu, muzikološkog skupa, od ukupno 46 izlagača, a radovi su objavljeni na hrvatskom i engleskom jeziku. Svaki rad uključuje i sažetak na hrvatskom, odnosno engleskom jeziku, a većina radova je i ilustrirana relevantnim slikovnim prilozima. Autori radova su znanstvenici različitih profila (muzikolozi, povjesničari, teoretičari kazališta, sveučilišni profesori) iz Hrvatske i drugih europskih zemalja, te Sjedinjenih Američkih Država i Kanade.

Zbornik je koncipiran na način da su nakon predgovora (11–15) objavljena tri plenarna izlaganja (19–69), potom slijede radovi koji tematiziraju opće teme (71–136), radovi koji se bave pojedinim skladbama i glazbenim traktatima (139–300) te konkretnim skladateljima i izvođačima (303–416), radovi koji se bave odnosom glazbe i politike (419–547) te glazbenim i kulturnim životom u pojedinim gradovima i glazbenim institucijama (551–719).

Prvo plenarno izlaganje autora Richarda Taruskina *Pathos is Banned* (19–40) donosi nove autorove spoznaje, u odnosu na poglavlje istog naslova u 4. svesku njegove oxfordske *Povijesti zapadne glazbe*. Koraljka Kos u radu *Tradicija i novo u hrvatskoj glazbi u prvom desetljećima dvadesetog stoljeća* (41–57) prikazuje dinamiku promjena u hrvatskom glazbenom životu na prijelazu stoljeća. Treće plenarno izlaganje, čiji je autor Harry White, pod naslovom *Tonality, Genre and the Great War: Musical Narrative and the Impact of Modernism* govori o promjenama u tonalitetnim vrstama i glazbenom žanru uzrokovanim političkom krizom u Europi.

Prvi rad u cjelini *Opće teme* pod naslovom *Fenomen smrti u građanskome društvu 19. stoljeća: primjer Zagreba* autorice Kristine Milković (73–82) na primjeru izgradnje zagrebačkog groblja Mirogoj tematizira odnos građanskog društva prema smrti. Lynda Payne u radu *Medicine and Composers in the Great War* (83–102) bavi se iskustvima skladatelja koji su tijekom Velikog rata